

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

Крем'яні знаряддя з с. Гончарівка

© С. М. Ляшко

У наукових фондах ІА АН УРСР зберігається колекція крем'яних знарядь, знайдених у с. Гончарівка, що входять до збірки М. В. Сибільова. Документальні дані про час та обставини знахідки, появи самої колекції у фондах відсутні. На всіх речах зберігся початковий шифр: Гончарівка 350—10, 350—44 та ін. Шифр дозволяє ідентифікувати речі зі скарбами крем'яних знарядь, відкритих 1929 р. поблизу с. Гончарівка Ізюмського району Харківської області. Обставини знахідки викладені у щоденнику М. В. Сибільова¹ та статті С. І. Одинцової². Згідно цих документів, свого часу речі зберігалися у музеї м. Ізюма і були втрачені протягом Великої Вітчизняної війни³. В копіях доповідних записок та листів М. В. Сибільова на адресу Президента АН УРСР О. О. Богомольця та народного комісара освіти УРСР є відомості про трагічну долю археологічних колекцій та окремих речей, що збереглися до війни в музеях міст Ізюма і Святогорська. В умовах окупації частину колекцій М. В. Сибільова вдалося врятувати і в березні 1943 р. евакуювати до Уфи⁴. Вже 1944 р. всі інститутські колекції, у тому числі, можливо, і знаряддя з с. Гончарівки було перевезено до Києва.

Колекція з Гончарівки містить 54 предмети. Серед них 39 довгих крем'яних пластин з паралельними лезами — одно-, дво-, та тригранних, сколотих з великих конічних нуклеусів. 24 пластини цілі, кінці інших обламані, на 27 помітні ударні горбки. Переважна частина пластин має мілку ретуш з обох боків. Довжина пластини — від 14—18 до 20 см, ширина — 1,6—4 см. Довжина більшості пластин сягає 16—18 см, ширина — 2,2—3 см. Кремій коричневого кольору з жовтими плямами, на окремих пластинах сліди вапнякової патини.

До колекції входять також 15 знарядь трикутної форми, виготовлених на великих пластинах. Поверхня пластин з двох боків оброблена плоскими зколами. Довжина пластин 7,5, ширина 3—4,5 см. У трьох випадках загострена частина виробів має потовщення, схоже на сліди ударного майданчика. Грані знарядь гострі, але деякі притуплені за допомогою ретуші. Чотири трикутники мають добре оброблене вістря.

Описані речі за характеристиками та розмірами тотожні знахідкам з садиби Є. С. Чигиринця в с. Гончарівці, описаним у щоденнику М. В. Сибільова та в публікації С. І. Одинцової. Скарб налічував 193 речі, в тому числі 6 великих конічних нуклеусів, 166 пластин, 19 різаків, вістрів стріл та списів. Визначаючи функцію останніх, М. В. Сибільов писав: «Різакі відрізняються від наконечників тим, що вони ширші від останніх і у них гострий нижній кінець, у наконечників же списів навпаки, нижній край дещо потовщений і притуплений. Є знаряддя, які могли служити для тих чи інших цілей»⁵.

¹ НА ІА АН УРСР.— Фонд М. В. Сибільова.— Ф. 5.— С. 98.— С. 29—31.

² Одинцова С. И. Клад кремневых изделий из с. Гончаровка // КСИА АН СССР.— 1956.— Вып. 6.— С. 43—46.

³ Там же.— С. 43.

⁴ НА ІА АН УРСР.— Фонд М. В. Сибільова.— С. 82.

⁵ Там же.— С. 78.

Як свідчать трасологічні дослідження кількох знарядь з цієї колекції, зроблені Н. Н. Скакун, трикутні знаряддя, що нагадують вістря, навряд чи можуть бути ними, скоріше, вони правили теслами, про що свідчить притупленість боків. Таким чином, їх можна трактувати як напівфабрикати. Це остаточно не оформлене вістря або тесло, що не використовувалося в роботі, оскільки слідів використання на знаряддях не виявлено. Пластини визначені як ножі з двома робочими лезами. Лінійні сліди на них свідчать про використання їх для зрізування трави. Подібні ножі відомі з енеолітичних пам'яток Південно-Східної Європи.

Таким чином, колекція крем'яних знарядь з с. Гончарівка, що зберігається нині у фондах ІА АН УРСР, є частиною «скарбу крем'яних виробів», знайденого 1929 р. на території садиби Є. С. Чигиринця. Встановити, чи є ці речі справді скарбом, чи лише інвентарем якогось житла, нині неможливо. За висновками Н. Н. Скакун у колекції є знаряддя-напівфабрикати та знаряддя праці, що використовувалися їх власниками в роботі (ножі). Разом з пластинами та заготовками було знайдено 6 конічних нуклеусів висотою 12—13 см з правильними гранями⁶.

Чи можна обидва зібрання крем'яних знарядь з Гончарівки пов'язувати із скарбами? Вважається, що ранні скарби склалися виключно з однотипових речей, які мали високу престижну ціну⁷. Але ні пластини, ні тесла, ні нуклеуси у добу ранніх металів такими не були. Не можуть вони бути і схованками релігійного характеру, торговельними скарбами.

Відповідно до функцій знахідок у колекції № 1 є знаряддя-заготовки, а також пластини, які вже використовувалися, нуклеуси. Можливо, обидві описувані колекції крем'яних виробів походять з однієї майстерні.

Концентрація енеолітичних пам'яток у заплавах річок Малий Ізюмець та Донець у районі с. Гончарівка (Ізюмська 1—5), де зібрано велику кількість крем'яних виробів, близькість до джерел сировини, свідчать про глибокі традиції та високу техніку обробки кременю. На виготовленні знарядь праці спеціалізувалися майстерні, вже починаючи з мезоліту⁸. В майстернях доби неоліту — бронзи (хут. Зливки, Іллічівка, Бондариха-2 та ін.) були знайдені скупчення знарядь, заготовок⁹. Спеціалізовані майстерні по виготовленню знарядь праці в особистих житлах були одним із варіантів організації крем'янообробного ремесла, що існувало, можливо, вже окремо від крем'янодобувного¹⁰.

Серія трикутників-тесел з с. Гончарівка дозволяє припустити наявність певної спеціалізації в галузі обробки дерева. Продукція майстерень могла призначатись як для внутрішнього вжитку, так і для міжплеменного обміну.

С. І. Одинцова відносить знаряддя з Гончарівки до початку доби бронзи. На нашу думку, цей комплекс може бути датований енеолітом. Описані типи знарядь, власне, з'явилися ще в неолітичний час, проте техніка виготовлення і обробки тесел, розміри й форма пластин, нуклеусів більш типові для пам'яток енеоліту (Яма, Чаплі, Ворошиловград)¹¹.

Одержано 26.03.86

⁶ Там же.— С. 78.

⁷ История первобытного общества. Эпоха классового образования.— М., 1988.— С. 119, 120.

⁸ Телегін Д. Я., Левіцький І. Ф. Дослідження в ур. Минівський Яр на Сіверському Дінці // АП АН УРСР.— 1957.— № 6.— С. 185.

⁹ Кравец Д. П. Кремневые топоры эпох неолита — энеолита — бронзы на территории Донетчины // Тез. конференции «Археология и краеведение в школе».— Донецк, 1985.— С. 11—13.

¹⁰ Попова Т. А. Кремнеобрабатывающее производство трипольских племен (по материалам поселения Поливанов Яр) // Первобытная археология.— К., 1979.— С. 146, 147; Черныш Е. К., Массон В. М. Энеолит правобережной Украины и Молдавии // Энеолит СССР.— М., 1982.— 198 с.

¹¹ Писларий И. А., Кротова А. А., Клочко Т. Н. Погребение эпохи энеолита в г. Ворошиловграде // Энеолит и бронзовый век Украины.— К., 1976.— С. 21—29.